

Ірина РОМАНИНА

ТЕКСТ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛЕКТНОГО
МОВЛЕННЯ ГАЛИЧАН І ПОЛІЩУКІВ

У статті узагальнено основні підходи до вивчення тексту в сучасному мовознавстві, окреслено коло проблем, які стосуються дослідження діалектних текстів, здійснено спробу розглянути тему чудес у контексті мовлення носіїв поліського та південно-західного наріччя.

Ключові слова: текст, діалектне мовлення, говірка.

Текст є предметом наукового зацікавлення філологів від середини ХХ ст. Проте дотепер поняття, яке є об'єктом аналізу багатьох гуманітарних наук, неоднозначно трактують словники та енциклопедії. У лінгвістиці феномен тексту окреслюють як “витвір мовної комунікації”, як “фрагмент конкретної соціальної дійсності”, як “історичний документ”¹ та ін. І. Ковалик виділяє три основні типи тексту як лінгвальної величини: “текст розглядається як проміжна ланка процесу комунікації або як сума, сукупність, чи множина фраз, або визначається як структурна і смислова єдність”². С. Небжеговська-Бартмінська зазначає, що текст у лінгвістиці досліджують у двох напрямках — як “лінійну спільність, конкретну реалізацію, інтенційно замкнуте ціле” та як “мовно-комунікаційну єдність, яка має власні правила, що дає змогу говорити навіть про “граматику тексту”³. М. Голянич визначає текст як дискурс — “динамічне утворення, в якому приховано взаємодіють семантичні, когнітивні, прагматичні й інші компоненти значення”⁴, таким чином пов’язуючи його з мовленням, комунікативним і мислетворчим аспектами. Також дослідниця зауважує, що зростає значення комунікативно-діяльнісного підходу до мови, який сприяє переорієнтації не тільки лінгвістичних, а й багатьох філософських, культурологічних, психологічних, літературознавчих проблем, серед яких однією з найважливіших є “співвідношення мови і мислення, змісту і форми, слова і образу”⁵.

Дедалі більше діалектологів обирають предметом свого

¹ Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2009. – С. 37.

² Ковалик І. Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу // Питання українського і слов'янського мовознавства. – Вибрані праці. – Частина II / Упор. З. Терлак. – Львів – Івано-Франківськ, 2008. – С. 412.

³ Niebrzegowska-Bartminska S. Wzorce tekstow ustnych w perspektywie etnolingwistycznej. – Lublin, 2007. – S. 12.

⁴ Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс: Монографія. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. – С. 47.

⁵ Голянич М.І. Цит. праця. – С. 249.

дослідження текст як закрити систему складної внутрішньої організації, усі елементи якої тісно пов'язані між собою. Адже навіть спеціальні програми для записування діалектного матеріалу не охоплюють багатьох мовних рис, які можемо виявити в суцільних текстах⁶.

Отже, діалектний текст – це динамічна одиниця, що має ознаки зв'язності і цілісності, які виявляються в інформаційному, структурному та комунікативному аспектах. Текст створений в “умовах реального спілкування й має екстра- та інтралінгвальні параметри”⁷. Для його мовної організації визначальні зовнішні чинники, серед яких чи не найважливіший — невтручання експлоратора у процес конструювання тексту. П. Гриценко наголошує, що “залежно від того, “своїм” чи “чужим” для діалектоносія є експлоратор, може формуватися структура оповіді, кількість і характер метамовних вставок та ін.”⁸. Для максимального розширення кола читачів і дослідників варто брати до уваги чинник реципієнта — зібраний матеріал повинен бути насамперед цікавим, інформативним, зрозумілим та дохідливим.

Останнім часом діалектне мовлення набуває щораз більшого значення передусім через усвідомлення того, що говірка як виразник духовної культури народу, на жаль, нівелюється під впливом літературної мови. Позитивно, що діалектні тексти знайшли своє місце у збірниках, які репрезентують діалектне мовлення українців різних етнічних груп. Попри реальне

⁶ Див.: Говірки Чорнобильської Зони: Системний опис / П.Ю. Гриценко, Г.В. Воронич, Л.І. Дорошенко та ін. – К., 1999. – С. 3.

⁷ Валгина Н. Теория текста: Учебное пособие. – М.: Логос, 2003. – С. 8.

⁸ Гриценко П. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії. Діалектні тексти. – Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003. – С. 7.

⁹ Аркушин Г. Голоси з Підляшшя (Тексти). – Луцьк, 2007. – 536 с.; Бідношия Ю.І., Дика Л.В. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови. – К., 2008. – 480 с.; Буковинські говірки: Хрестоматія діалектних текстів / Упор. Н. Руснак, Н. Гуїванюк, В. Бузинська. – Чернівці, 2006. – 383 с.; Говірка села Машеве Чорнобильського району / Уклад. Ю.І. Бідношия, Л.В. Дика. – К., 2003. – 455 с.; Говірки Південної Київщини: Збірник діалектних текстів / Упоряд. Г. Мартинова, З. Денисенко, Т. Щербина. – Черкаси, 2008. – 369 с.; Говірки Чорнобильської зони: Тексти / Упоряд. Гриценко П.Ю. та інші. – К., 1996. – 358 с.; Грицак М. Скарби гуцульського говору: Росішка (вівчарство у текстах). – Львів, 2008. – 320 с.; Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 87 с.; Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села. – Івано-Франківськ, 2008. – 328 с.; Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії. Діалектні тексти. – Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто, 2003. – 782 с.; Розповіді з Підкарпаття: Українські говірки східної Словаччини / Підгот. О. Лешка, Р. Шішкова, М. Мушинка. – Нью-Йорк; Прага; Київ, 1998. – 320 с.; Українські говірки південно-західного наріччя: Тексти / Упоряд. Н.М. Глібчук. – Львів, 2005. – 238 с.

зростання кількості розвідок, де об'єктом аналізу постає діалектний текст, вивчення плану змісту і плану вираження, специфіки формування, систематизації, визначення функцій мовних та позамовних засобів залишаються поза увагою учених. Вважаємо, що саме текст як цілісне утворення розширює горизонти діалектологічних студій і прогнозує роботу дослідника на міждисциплінарному рівні. Адже тексти можна розглядати крізь призму інформації, яку він зберігає, вони можуть бути цінними джерелами відомостей не тільки для філологів, а і для істориків, фольклористів, етнографів. Діалектні матеріали віддзеркалюють народну категоризацію буття і власне світобачення інформатора — носія говірки. Бо ж “саме в синтаксичній системі, в будові фрази втілюється спосіб мислення, мовні інстинкти індивіда, що належить до певного етносу. Найкраще дух мови, спосіб національного мислення відображено в народній складні”¹⁰. Обраний ракурс зображення дійсності представляє не лише об'єктивну реальність, а й мовну свідомість автора тексту, його індивідуальну картину світу. Текст можемо інтерпретувати у психолінгвістичному аспекті, його можемо назвати творчим актом. Діалектні тексти за формою репрезентації є усними текстами, однак тільки частини з них є “витворами”, які мають композиційні взірці”¹¹.

Прикладно відзначмо збірники текстів¹² та тематичні підбірки¹³, укладачі яких дотримуються саме такого принципу репрезентації діалектного матеріалу, подаючи здебільшого монологічні тексти, діалоги між діалектоносіями й експлораторами в них майже відсутні. Ці матеріали методологічно найзручніші для аналізу, тому що структурна цілісність і значний обсяг найкраще демонструватимуть архітектоніку і внутрішню організацію тексту.

¹⁰ Гуйванюк Н.В. Слово – Речення – Текст: Вибр. праці / Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – С. 245.

¹¹ Niebrzegovska-Bartminska S. Цит. праця. – С. 33.

¹² Буковинські говірки: Хрестоматія діалектних текстів / Упор. Н. Руснак, Н. Гуйванюк, В. Бузинська. – Чернівці, 2006. – 383 с.; Говірка села Машеве Чорнобильського району / Уклад. Ю.І. Бідношя, Л.В. Дика. – К., 2003. – 455 с.; Говірки Чорнобильської зони: Тексти / Упоряд. Гриценко П.Ю. та інші. – К., 1996. – 358 с.; Українські говірки південно-західного наріччя: Тексти / Упоряд. Н.М. Глібчук. – Львів, 2005. – 238 с.

¹³ Николаенко І. Ткацтво Східної Слобожанщини: реалії і легенди // Діалектологічні студії. 5: Фонетика, морфологія, словотвір / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2005. – С. 311-325; Хібеба Н. Бойківське весілля: стан і перспективи мовознавчих досліджень // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2004. – С. 480-502; Ястремська Т. Полонинське пастухування Гуцульщини в текстах // Там само. – С. 463-479; Грицак М. Скарби гуцульського говору: Росішка (вівчарство у текстах). – Львів, 2008. – 320 с.

Текст є “багатомірним, мовні одиниці розміщуються в ньому в різних площинах, утворюють словесні ряди не за ознакою контактного лінійного розміщення, а за семантичними, емоційно-експресивними, функціональними ознаками”¹⁴. Оскільки говіркова система з її мовними рівнями та особливостями “найповніше реалізує себе у діалектних текстах”¹⁵, то саме вони дають змогу зафіксувати ті риси, яких не змогли засвідчити атласи, словники та наукові студії. Діалектний текст — це функціональна структура, цілісність, досліджуючи яку, можемо виявити індивідуальну багатозначність, контекстуальну синонімічність, а також особливості семантики слів, які потребують широкого контексту, адже “те, що становило окремий відтінок значення слова чи було потенційно присвоєне йому на основі іншого, близького йому вербалізованого класу, може імплікувати новий зміст, визначати взаємодію семантичних ознак, коригувати співвідношення периферії і ядра інтенсионалу, контрольного слова, “ремагизувати” зміст висловлення”¹⁶. Діалектний текст можемо сприймати й аналізувати в контексті дискурсу як продукт живого мовлення — первинного і спонтанного.

Текстологічна проблематика, на нашу думку, тісно пов’язана з діалектними та етнолінгвістичними студіями, у яких предметом дослідження є мовні елементи та культурно-семіотичний простір.

Темою нашого ширшого дослідження є діалектні тексти про чуда. Аналіз темарію опублікованих діалектних матеріалів дає змогу стверджувати, що тексти-легенди на релігійні сюжети трапляються досить рідко, а тексти-оповіді про чуда часто є поза увагою експлораторів. Проте тема чудес є однією з найдавніших, “уявлення про чудесне і магічне утворюють “концептуальний каркас” релігійної і світської ментальності, [1.-] формують навколо себе систему символів, текстів та цінностей”¹⁷. І. Франко писав, що в українському суспільстві від самого заведення християнства проявився “нахил до чудесного”¹⁸.

Зазначмо, що в опублікованих текстах, які репрезентують поліський етномовний континуум чи полісько-

¹⁴ Єщенко Т.А. Цит. праця. – С. 39.

¹⁵ Буковинські говірки: Хрестоматія діалектних текстів /Упор. Н. Руснак, Н. Гуйванюк, В. Бузинська – Чернівці, 2006. – С. 8.

¹⁶ Голянич М.І. Цит. праця. – С. 46.

¹⁷ Голик Р. Уявлення про надприродне в українській культурі X – XVIII ст.: Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2005. – С. 5.

¹⁸ Франко І. Іван Вишенський і його твори // Збір. творів: У 50 т. – Т. 30. – К.: Наук. Думка, 1981. – С. 100.

бу|зли ту|да / напу|вали²⁶, а також про покарання за гріхи через плондрювання придорожніх хрестів, могил, “фігур” та ін.: “ма|шиною / т|росом ст|агнули то [хрест. – І.Р.] і [...] у|безодн|у к|енули [...] і|були кари і в|ін у|же пумер / пумер / а|перид|смерт|у дужи мушис і бу|ни міх пумерти / й|кас|Божа|сила йе та|ки на с|в|іт”²⁷.

Отже, тексти дають змогу виявити “лінгвозмістовні категорії системи вірувань, розкрити ізофункціональні навантаження окремих мовних одиниць у структурі тексту”²⁸, викристалізувати стійкі семантичні вузли і моделі.

Ирина Романина

Текст как источник исследования диалектной речи галичан и полещуков.

В статье обобщено основные подходы к изучению текста в современном языкознании, определен круг проблем, которые касаются исследования диалектных текстов, осуществлено попытку рассмотреть тему чудес в контексте речи носителей полесского и южно-западного говоров.

Ключевые слова: текст, диалектная речь, говор.

Iryna Romanyna

Text as a Source of Research of Dialectal Speech in Galychyna and Polissia.

In this paper the role of dialectal text in language researches is discussed. Special attention is given to the dialectal speech. Subject matter related to linguistics as well as to ethnolinguistics and textual criticism is considered.

Key words: text, dialectal speech, dialect.

²⁶ Записи автора в с. Білий камінь Золочівського р-ну Львівської обл.

²⁷ Записи автора в с. Плугів Золочівського р-ну Львівської обл.

²⁸ Голянич М.І. Цит. праця. – С. 219.